

tická poznámka adresovaná Michelu Foucaultovi, v níž mu namítá, že se snaží pochopit pole intelektuální produkce nezávisle na tom, jakou (mocenskou) pozici v daném poli jednotliví intelektuálové zaujmají (P. Bourdieu. „The Peculiar History of Scientific Reason.“ *Sociological Forum*, 1991, 6 (1): 3–26, s. 11). Jakkoliv Jan Mervart s Jiřím Růžičkou velmi solidně postihují hloubku a rozmanitost tehdejšího myšlenkového světa, nabízejí jen (jakkoliv erudovaný) intelektuální spektakl. V tom spatřuji i jistý paradox knihy – ačkoliv se autoři hlásí k marxismu a kritické teorii, zůstává mocenskopolitická rovina věci stranou jejich výkladu.

Nikola Balaš
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.

Miroslav Novák: *Pražské jaro 1968. Přerušená revoluce?*

Praha, Academia 2021, s. 279

Pražské jaro představuje pro českou veřejnost téma stále významné a živé, což dokazuje fakt, že opakovaně vycházejí knihy, které se problematice věnují, a pravidelně jsou tyto knihy vyprodávány. To je případ i poslední tematicky zaměřené knihy *Pražské jaro 1968. Přerušená revoluce?* od Miroslava Nováka, kterou již několik měsíců po vydání těžko hledat na pultech knihkupectví. Téma v sobě spojuje několik okruhů otázek, problémů významných pro české historické vědomí, jako je problém vlastního aktivního sebeurčení českého národa anebo otázka historického významu uvnitř Evropy, potažmo v rámci světového dění. Pražské jaro představuje etapu vzednutí národního sebevědomí, vypovídá o představách české společnosti o sobě, zklamáních nadějí, a činí z české společnosti – alespoň na okamžik – místo světodějného významu. Autor publikace *Pražské jaro 1968* Miroslav Novák nechává filozofické a sociologické otázky stranou a k tématu přistupuje z politologické perspektivy. Vlast-

ní politologická perspektiva však zůstává v práci nespécifikována, nevyjasněna, což poněkud kazí dojem z celkové práce. Namísto teoretického rámování, tedy vymezení politologie jako mřížky, skrze níž chceme události pochopit, autor okolnosti pražského jara podává tak, „jak opravdu byly“, a závěr, k němuž se dopracovává, prezentuje ne jako názor či výsledek analýzy, ale jako „surovou pravdu bez servítků“. S takovými silnými tezemi je potom těžké určit, zda řečené vypovídá více o pražském jaru, anebo spíše o Novákově ne zcela konvenční metodě teoretické práce.

Pražské jaro 1968. Přerušená revoluce? představuje dílo přinejmenším rozporuplné. Na jedné straně působí velmi slibně: představuje práci renomovaného politologa, prvního profesora politologie na Univerzitě Karlově, který studoval a dlouhá léta žil v zahraničí (zejm. ve Švýcarsku a Francii), proto jeho příspěvek do diskuse slibuje kontextualizaci československých událostí roku 1968 do širokého evropského rámce. To se práci částečně daří, zejména poslední, třetí část (*Vnímání a dopady československých událostí v zahraničí*) zasazuje československé události do širšího kontextu a převážně důsledky invaze reflektuje z mezinárodního hlediska. Nevyjasněné teoretické a metodologické ukotvení v úvodních částech knihy však neumožňuje klíčové, závěrečné části vyznít dostatečně přesvědčivě, ztrácí se provázanost textu, a závěr proto působí nutně parciálně. Pochopitelně, je otázkou, zda se lze k nějakému jednoduchému metodologickému uchopení a na základě toho vyvození silného poselství pražského jara ve vztahu ke světovým událostem vůbec dopracovat. S ohledem na politické ideje však takové rámování není nepředstavitelné, naopak pečlivý politologický rozbor záměrů a vizí ve vztahu k realitě československé socialistické společnosti a v konfrontaci s liberálním světovým názorem tehdy a nyní nabízí, dle mého názoru, zajímavé možnosti politologické analýzy a jedná se o přirozený nárok, který

s odstupem času a získanými zkušenostmi český čtenář dnes nutně a nevyhnutelně klade.

V českém prostředí máme množství děl, která reflektují kvas roku 1968 z osobního hlediska a pokoušejí se jej, obvykle z pozice zúčastněného insidera, systematizovat a analyzovat. Vzpomeňme namátkou analytickou práci Zdeňka Mlynáře *Československý pokus o reformu 1968, analýza jeho teorie a praxe* (1975), paměti Jiřího Hájka *1968* (1994), výklad historických událostí Miroslava Synka *Pražské jaro 1968* (1990) či Havlovy rozmluvy s Karlem Hvizďalou *Dálkový výslech* (1986). Máme tu tedy bohatý vzpomínkový fond, v němž nalezneme pestré interpretace událostí, jak se „skutečně staly“. Vedle toho se od devadesátých let objevují fundované historické reflexe, které pražské jaro zhodnocují jako událost plnou relevantních historických obsahů. Zejména Ústav pro soudobé dějiny AV ČR se výzkumu tématu dlouhodobě a systematicky věnuje: vydal několik historických sborníků analyzujících události pražského jara z pohledu lokálního i mezinárodního, edituje a vydává dobové dokumenty v široce koncipované ediční řadě *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*, kde vyšlo již přes dvacet svazků, zpracovává internetový projekt *Pražské jaro 1968* a vedle toho pochopitelně komplexně reflektuje historické události soudobé československé historie. Jako k Novákově práci nejvíce analogickou práci Ústav vydal například knihu *Projevy a podoby protirežimní rezistence v komunistickém Československu 1948–1989* (2018). Objevují se i filozofické reflexe se snahou zkoumat a kontextualizovat československé milieu s ohledem na specifika čs. myšlení, naposledy například *Revolutions for the Future: May '68 and the Prague Spring* (2020). Kniha M. Nováka naproti tomu vzbuzuje očekávání politologického rámování, tedy zhodnocení československých politických událostí s historickým i geografickým odstupem. K takovému hodnocení kniha skutečně dospívá,

když tvrdí, že projekt demokratického komunismu neboli vize pluralitní socialistické společnosti není možný a každý, kdo tvrdí či tvrdil opak, je nenapravitelný idealista, či hůře ideolog. Ale vyslovený závěr nenavazuje příliš dobře na předchozí vstupní části knihy, nejví se jako výsledek analýzy a zní proto jako politický názor, nikoliv jako výsledek metodologické práce. Je pochopitelně možné, že absence metodického rámce je pouhým důsledkem recenzentovy ignorace, ale i pro méně bystré (anebo přesvědčené) čtenáře by stálo za to držet se vědeckého úzu a záměr studie včetně zvolené metodologie v úvodu lépe vymežit. Přístupovat k historickým událostem se záměrem vylíčit, jak „skutečně byly“, byť s dostatečným odstupem, je bez představení interpretačního nástroje problematické, protože absence metody neumožňuje dobře oddělit vzpomínky od historické práce, politologické teze od struktury a interpretace historických událostí a následně politologické závěry od politických názorů.

V první části knihy (*I. Mezi pokusy o revoluci a pokusy o reformu*) se Miroslav Novák zaměřuje na formy opozice vůči komunistickým režimům ve středoevropském prostoru. Pečlivě dokumentuje rozličné projevy odporu – chronologicky, tematicky, věcně. Systematicky vyjmenovává projevy individuálního odporu, lidové revolty (stávkové v průmyslových závodech, povstání vězňů, dělnické vyjednávání) i reformistické snahy uvnitř komunistické strany. Na základě své knihy *Du Printemps de Prague au Printemps de Moscou* (1990), která byla předlohou pro její české přepracování v předkládané knize, a v návaznosti na Roberta Mertona autor jmenuje způsoby adaptace revizionistické opozice na reálné materiální podmínky středoevropského prostoru a principy komunistické vlády. Na základě klasifikace a systematizace forem opozice vůči komunistické moci můžeme usuzovat na autorovo pojetí politiky jako institucionálního uplatňování politic-

ké moci vůči společnosti, která nese důsledky politických rozhodnutí a různě reaguje na nároky kladené shora. Jedná se tedy o určitý realismus založený na předpokladu, že politickou praxi jako institucionalizovaný výkon moci můžeme oddělit od společenské praxe, byť mezi společností a politikou předpokládá jakýsi kauzální a oboustranný vztah. Pojetí politologie, které se na základě takového chápání politiky otevírá, spočívá v téměř až empirickém sledování a zaznamenávání reálných výkonů a dopadů institucionalizované moci na společnost. Proti takovému přístupu nelze pochopitelně nic namítnout, pokud jej vymezíme jako jeden z možných.

Druhá část knihy (*II. Pražské jaro 1968*) potom charakterizuje pražské jaro jako „apoteózu a zároveň labutí píseň reformismu“ (s. 63) a sleduje nejvýznamnější způsoby vymezování se vůči praxi komunistické moci uvnitř samotných jejích výkonů složek. V této části se autor věnuje především faktickému popisu reformem roku 1968 – revizionistickým požadavkům a způsobům jejich implementace či odmítnutí uvnitř strany. Popisuje rozvoj reformního křídla české komunistické strany, respektive liberalizaci uvnitř strany, požadavky jednotlivých osob či skupin, vymezování se vůči dogmatickým výkladům komunistického programu, pře mezi reformisty a stalinisty uvnitř komunistické strany, sovětský postoj vůči reformám atp. Klíčová je reflexe hlavních politicky citlivých tematických okruhů veřejného diskursu manifestovaného např. v československých médiích během pražského jara, zejména potom reprodukce argumentů revizionistických intelektuálů, jejichž hlavním cílem bylo vytvoření pluralitní komunistické demokracie. Novák rekonstruuje dobovou intelektuální diskusi a rozvíjí argumentaci revizionistických intelektuálů, včetně odpovědí politiků a aparátčků na ni. Invazi vojsk Varšavské smlouvy potom prezentuje zejména jako odpověď na poptávku po demokratickém komunismu neboli plura-

litní distribuci moci uvnitř komunistické strany. Autor až zúčastněnou perspektivou sleduje Dubčekovu situaci, jeho trvajícím víru v pokojnou transformaci a následně beznadějí a rezignací plynoucí z konfrontace s hrubou silou. To dokresluje analýza vztahů uvnitř KSČ prováděná jak s ohledem na ideologické rozepře, tak s přihlédnutím k osobním rivalitám a bojůvkám o moc v rámci strany. Vedle institucionální politiky si Novák všímá politikaření; více než na souboj a komparaci idejí převažuje v jeho analýze důraz na empirii a realismus moci. Komunismus v této perspektivě představuje rigidní ideologii fixovanou v praxi Komunistické strany Sovětského svazu, která ve svém výkonu ani výkladu nesnese alternativ.

Vše ústí do třetí, již zmiňované části zaměřené na *Vnímání a dopady československých událostí v zahraničí (III.)*. Jedná se o část bezpochyby nejzajímavější a převážně zde se vyskytují deklarované odvážné teze. Artikulují například zradu, které se západní státy dopustily, když v rámci politiky *détente* nečinně přehlížely okupaci, současně nevyvíjejí československé aparátčiky, kteří násilnou intervencí neanticipovali, a když už nastala, vyrovnávali se s ní tlumením vášní a nekonfliktním a rezignovaným postojem dovnitř státu i navenek. Pouze na základě radikálního obratu od požadavku pluralizace moci k sovětskému poddanství, který se podařilo sovětům vnutit české politické reprezentaci, mohlo dojít ke zvrácenému uklidnění mezinárodní i české společnosti a následně k plíživé normalizaci, která v Československu po invazi nastala. Nejprůzračněji v této souvislosti zní věta generála de Gaulla: „Co dělat pro národ, který se nechce bránit?“ (s. 186) Dalším z překvapivých tvrzení je potom bezpochyby to, které relativizuje důsledky helsinské konference. V rozporu s rozšířeným názorem, podle něhož dohody významně přispěly ke konci komunismu v Evropě, Novák klade provokativní otázku, zda dohody nebyly spíše sovětským ví-

těžstvím, v němž se legitimizovala přítomnost sovětských vojsk a posvětila sovětská nadvláda nad střední a východní Evropou. Autor ukazuje, že po podpisu helsinských dohod SSSR ještě zesílil represí disidentů a revisionistů v sovětském bloku. Podle Nováka se komunismus zhmotněl v reálném socialismu diskreditoval bez výraznějšího přispění západu sám právě svou rigiditou, vnitřním politikařením a represí jakékoliv vnitřní alternativy.

Takový závěr ale neříká vůbec nic o trvajících sociálnědemokratických reminiscencích, formách a možnostech současné levice, o ideologickém konfliktu pravice a levice, respektive rozporu socialistického a liberálního směřování či uspořádání společnosti, namísto toho z pozice „dějiny píše vítězové“ všechny reminiscence na demokratický komunismus na základě historického realismu odmítá jako liché, respektive překonané (s. 227). Pokud takový závěr máme brát vážně, byla by – domnívám se – namísto hlubší ideologické analýzy, nejenom rekapitulace historických událostí a výčet institucionálních projevů moci. Možná by pomohlo lépe logicky či strukturně provázat ideologii či ideologické cíle

s historickou realitou politické praxe a reflektovat pozici, z jaké je taková vazba podniknuta. Nebo více přímočaře artikulovat, proč vlastně z historického příkladu vyplývá historická nutnost, jaká je vlastně klíčová příčina nezdaru pražského jara, kde je přesně onen komunitický princip, který Novák postuluje jako vlastní české společnosti a který se, dle jeho názoru, stále nepodařilo překonat... I přesto Novákova kniha představuje důležitý příspěvek do debaty o pražském jaru: vedle nespočetných trefných historických vhledů, které do značné míry odkrývají realitu politické reprezentace československé komunistické strany, formuluje kniha přesvědčení významné názorové skupiny české společnosti, která na základě faktických historických nezdarů vlády komunistických stran usuzuje na nemožnost demokratického komunismu. Bohužel, nereflktuje přítom vůbec možnosti jiné teoretické konceptualizace politiky a neproblematizuje vlastní teoretická východiska. I proto zůstává důležitým, byť nutně parciálním příspěvkem do debaty.

*Lenka Hanovská
University of Oulu, Finsko*